

מצוות פריקה וטעינה בדעת הרמב"ם

איתמר כהן

כל מי שמצוי בפסיקה התלמודית של הרמב"ם, יבחין מיד כי דרכו של הרמב"ם היא לבאר את המקורות הקדומים על פי פשוטם ולפסוק את פשט המשנה והברייתא לפעמים גם נגד המשא ומתן שבתלמוד.

אליבא דאמת, שיטת פסיקה זו אינה פרי רוחו של הרמב"ם, אלא כך למדו בבתי המדרש בספרד, וגם רבו הרי"ף מרבה להשתמש בביטוי הלשון "שינויא הוא ולא סמכינן עליה" (רי"ף, בבא מציעא כ ע"א - כ ע"ב בדפי הרי"ף; שם ח ע"ב בדפי הרי"ף ועוד הרבה). כלומר, בניגוד למשא והמתן שבתלמוד, הוא קובע את ההלכה על פי המשמעות הפשוטה היוצאת מן המשנה או מן הברייתא, כיוון שדרך חכמי התלמוד הייתה לשאת ולתת זה עם זה כדי לחדד את הדברים ולבארם, אבל מכאן ועד לקביעת החידוד להלכה, הדרך רחוקה.

הפוסק בזמן פסיקתו את סוגיות התלמוד הלכה למעשה, צריך להתחשב בתופעה זו, יש סוגיות הנושאות בתוכם חידודים וביאורים למקורות הקדומים בכדי לבאר את הנושא מכל צדדיו, אבל אי אפשר לקבוע את כל אותם ביאורים הלכה למעשה, אלא יש לברור מתוכם את הביאור היותר פשוט, ורק אותו לקבוע הלכה למעשה.

על תופעה זו, כבר עמדו נושאי כלי הרמב"ם הקדמונים, ואלו דבריהם:

מגדל עז, הלכות אישות (פרק יח, הלכה ד):

ועוד, דשמואל גופיה כי מעיינת בה שפיר פליגא אסוגיא דירושלמי. וע"כ נפסוק כפשט המשנה, וליתא להאי סוגיא כלל. וכן דעת ר"י אלפס ז"ל, שהשמיט כל זאת הסוגיא, ולא הביא אלא המשנה כפשוטה, להשמיענו שכן הלכה, וכמ"ש ר"מ ז"ל.

יש כאן מגמה ללכת אחר הפשט ולדחות סוגיות שלמות בתלמוד הבבלי מן ההלכה, וזאת בעקבות רבו הרי"ף, כי כך הייתה שיטת לימודם.

מגיד משנה, הלכות גזלה ואבדה (פרק יג, הלכה כ):

המוצא מציאה לא ישבע וכו'. משנה במסכת גיטין (דף מ"ח ע"ב) בהניזקין. ופסק הרב ז"ל כפשט המשנה ודלא כר' יצחק דגמ' (דף נ"א), דאמר כתנא דברייתא. וכן דעת הרב אלפסי ז"ל בהלכות, שלא הביא אלא המשנה בלבד.

והכתב הר"א ז"ל: א"א הרב ז"ל פסק כראב"י וכו'. ודברי תימה הם, דהא התם בגיטין לפי מסקנא לא קאי ר"א כוותיה דר' יצחק, דהא עבדינן אוקימתא אחריתי, וכן כתבו המפרשים ז"ל, דאפשר דאיתא לרבי אליעזר וליתא לדרבי יצחק, וזה דעת ההלכות, שאע"פ שפסק כרבי אליעזר, לא הביאו ההיא דרבי יצחק ועיקר.

הראב"ד השיג על הרמב"ם, כיוון שהוא נצמד לתלמוד הבבלי, ואילו הרמב"ם הלך בעקבות רבו שהלך אחר הפשט והסברה הישרה.

להלן נדון בסוגיית פריקה וטעינה בתלמוד הבבלי (בבא מציעא לב), ובפסיקת הרמב"ם בסוגיה זו.

תחילה נעתיק את הסוגיה ונבאר אותה בקיצור; אחר כך נעתיק את פסק הרמב"ם ונשווה אותו לסוגיה, וניווכח שפסק בניגוד לה; לאחר מכן נבאר את פסק הרמב"ם לפי פשוטו, ונראה שפסק על פי פשט המשנה והברייתא; ולבסוף נעתיק את דברי בעל כסף משנה ואת ביאורו לדברי הרמב"ם על פי התלמוד הבבלי, ואת דברי הגר"א שהקשה על פסק הרמב"ם, מכיוון שביאור כסף משנה לא התקבל על דעתו. וכאמור, פסק הרמב"ם כבר ברור בידינו שהוא כפשט המשנה והברייתא.

כדי להקל על הקורא, כאשר נעתיק את הסוגיה נדגיש בגופן שונה את כל הקטעים שפסק הרמב"ם מתוך הסוגיה, כך יהיה פסקו ברור וקל, והקורא ימצא בקלות את מקורותיו של הרמב"ם לפסקו, מה פסק ומה לא פסק מתוך הסוגיה.

משנה בבא מציעא (לב ע"א):

פרק וטען, פרק וטען, אפילו ארבעה וחמישה פעמים - חייב, שנאמר: "עזב תעזב" (שמות כג, ה). הלך וישב לו, ואמר: הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק פרוק - פטור. שנאמר: "עמו". אם היה זקן או חולה - חייב. מצוה מן התורה לפרוק, אבל לא לטעון. רבי שמעון אומר: אף לטעון. רבי יוסי הגלילי אומר: אם היה עליו יתר על משאו - אין זקוק לו, שנאמר "תחת משאו" (שם) - משאוי שיכול לעמוד בו.

[בכל מקום שמובאת במשנה דעה בסתם, דעה זו היא דעת חכמים הרבים, והלכה כמותה, כי יחיד ורבים הלכה כרבים, אלא אם נתבאר בתלמוד שהיא דעה יחידאית, לכן

במשנה שלפנינו ההלכה כדעה הראשונה, ואין הלכה כר' שמעון או כר' יוסי הגלילי, שהם יחידים].

גמרא בבא מציעא (לב ע"א):

מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון.
מאי אבל לא לטעון? אילימא אבל לא לטעון כלל, מאי שנא פריקה? דכתיב: "עזב תעזב עמו" (שם). טעינה נמי, הכתיב: "הקם תקים עמו" (דברים כב, ד)!
אלא: מצוה מן התורה לפרוק בחנם, ולא לטעון בחנם, אלא בשכר. רבי שמעון אומר: אף לטעון בחנם.

[מה שנאמר במשנה שמצווה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון, פירושו שמצווה לפרוק בחנם ולטעון בשכר, ואילו לדעת ר' שמעון, גם הטעינה בחינם].

תנינא להא דתנו רבנן: פריקה בחנם, טעינה בשכר. רבי שמעון אומר: זו וזו בחנם.

[יש ברייתא המאששת את הביאור שכתבנו, שמצווה לפרוק בחינם ולטעון בשכר, ושר' שמעון אומר שגם הטעינה בחינם].

מאי טעמייהו דרבנן? דאי סלקא דעתך כרבי שמעון, לכתוב רחמנא טעינה, ולא בעי פריקה, ואנא אמינא: ומה טעינה דלית בה צער בעלי חיים, וליכא חסרון כיס - חייב, פריקה דאית בה צער בעלי חיים וחסרון כיס - לא כל שכן? אלא למאי הלכתא כתביה רחמנא? לומר לך: פריקה - בחנם, טעינה - בשכר.
ורבי שמעון, מאי טעמא? משום דלא מסיימי קראי.
ורבנן: אמאי לא מסיימי קראי? הכא כתיב "רובץ תחת משאו" (שמות כג, ה), התם כתיב "נופלין בדרך" (דברים כב, ד), דרמו אינהו וטעונייהו באורחא משמע.
ורבי שמעון: "נופלין בדרך" (שם) - אינהו וטעונייהו עלוייהו משמע.

[נחלקו ר' שמעון וחכמים (סתם משנה נהפך כאן לרבנן, כפי שהערנו לעיל, כי סתם משנה רבנן היא) בביאור הפסוקים: לדעת חכמים הפסוק המדבר על פריקה מיותר, כיוון שהיינו יכולים ללמוד אותה בק"ו מן הטעינה, ולפיכך הוא בא ללמדנו שהפריקה בחינם; ואילו לדעת ר' שמעון, הפסוק אינו מיותר, ואין מקום ללמוד את הפריקה בק"ו מן הטעינה, ולפיכך הן הפריקה הן הטעינה בחינם].

אמר רבא: מדברי שניהם נלמד: צער בעלי חיים דאורייתא. ואפילו רבי שמעון לא קאמר אלא משום דלא מסיימי קראי. אבל מסיימי קראי, דרשינן קל וחומר. משום מאי? לאו משום צער בעלי חיים דרשינן?
דלמא משום דאיכא חסרון כיס, והכי קאמר: ומה טעינה דלית בה חסרון כיס - חייב. פריקה, דאית בה חסרון כיס, לא כל שכן?
וטעינה אין בה חסרון כיס? מי לא עסקינן דאדהכי והכי בטיל משוקיה, אי נמי אתו גנבי ושקלי כל מה דאיכא בהדיה.

תדע דצער בעלי חיים דאורייתא. דקתני סיפא, רבי יוסי הגלילי אומר: **אם היה עליו יתר [על] משאו - אין זקוק לו**, שנאמר: "תחת משאו" (שמות כג, ה) - משאוי שיכול לעמוד בו. **לאו מכלל דתנא קמא סבר זקוק לו?** מאי טעמא? לאו משום דצער בעלי חיים דאורייתא? דלמא ב"תחת משאו" פליגי, דרבי יוסי סבר: דרשינן "תחת משאו" - משאוי שיכול לעמוד בו. **ורבנן סברי: לא דרשינן "תחת משאו"**.
 תדע דצער בעלי חיים לאו דאורייתא, דקתני רישא: הלך וישב לו, ואמר לו: הואיל ועליך מצוה לפרוק, פרוק - פטור, שנאמר "עמו". ואי סלקא דעתך צער בעלי חיים דאורייתא, מה לי איתיה למריה בהדיה, ומי לי כי ליתיה למריה בהדיה?
 לעולם צער בעלי חיים דאורייתא, מי סברת: 'פטור' - פטור לגמרי? ודלמא: 'פטור' - בחנם, ו'חייב' - בשכר. והכי קאמר רחמנא: כי איתיה למריה בהדיה - עבד גביה בחנם, וכי ליתיה למריה בהדיה - עבד גביה בשכר. ולעולם צער בעלי חיים דאורייתא.

[רבא אמר כי הכול סוברים שצער בעל חיים אסור מן התורה, והוכיח את דבריו על ידי ביאור דברי ר' שמעון. לאחר מכן הוכח בתלמוד פולמוס על דברי רבא, האם צער בעלי חיים אסור מן התורה אם לאו. תחילה נדחה פירושו של ר' שמעון ונדחתה הדחייה. לאחר מכן הוכח רביה לשיטתו מדברי ר' יוסי הגלילי ונדחתה הראיה. לבסוף הוכח רביה נגד שיטתו מ'הלך וישב לו' מנגד. ונדחתה הראיה].

(סימ"ן: בהמ"ת בהמ"ת אוה"ב שו"א רבצ"ן)

לימא מסייע ליה: **בהמת נכרי מטפל בה כבהמת ישראל**. אי אמרת בשלמא צער בעלי חיים דאורייתא, משום הכי מטפל בה כבהמת ישראל. אלא אי אמרת צער בעלי חיים לאו דאורייתא, אמאי מטפל בה כבהמת ישראל? **התם משום איבה**.
 הכי נמי מסתברא, דקתני: אם היתה טעונה יין נסך - אין זקוק לה. אי אמרת בשלמא לאו דאורייתא - משום הכי אין זקוק לה. אלא אי אמרת דאורייתא - אמאי אין זקוק לה? הכי קאמר: ולהטעינה יין נסך - אין זקוק לה.

[התלמוד רצה להוכיח שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה, מברייתא המחייבת את הישראל לטפל בבהמת הגוי, ונדחתה הראיה, משום שהחובה לטפל בבהמת היא רק משום איבה, ונדחתה הדחייה].

תא שמע: **בהמת נכרי ומשאוי ישראל - "וחדלת" (שמות כג, ה)**. ואי אמרת צער בעלי חיים דאורייתא, אמאי "וחדלת"? "עזב תעזב" (שם) מבעי ליה! - לעולם צער בעלי חיים דאורייתא. התם בטעינה.
 אי הכי, אימא סיפא: **בהמת ישראל ומשאוי נכרי - "עזב תעזב" (שם)**. ואי בטעינה, אמאי "עזב תעזב"? - משום צערא דישאל. - אי הכי, אפילו רישא נמי! - **רישא בחמר נכרי, סיפא בחמר ישראל**. - מאי פסקת? - סתמא דמלתא, איניש בתר חמריה אזיל. והא "וחדלת" ו"עזב תעזב" בפריקה הוא דכתיבי! אמר ליה: הא מני? רבי יוסי הגלילי היא, דאמר: צער בעלי חיים לאו דאורייתא.

[התלמוד רצה להוכיח שאיסור צער בעלי חיים אינו מן התורה, מהברייתא של בהמת גוי ומשאווי ישראל שאינו צריך לסייעו, ונדחתה הראיה, משום ששם מדובר בטעינה.

לבסוף שאל התלמוד על ביאור הברייתא: איך העמדנו אותה בטעינה, הרי היא צריכה להתבאר בפריקה, והועמדה ברייתא זו רק לדעת ר' יוסי].

להלכה נפסק שצער בעלי חיים אסור מן התורה, כדברי רבא, שהוא מן בתראי, והלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך.

נתבונן מה צריך להיות ביאור המשנה והברייתות על פי פסק זה.

מה שנאמר במשנה: "הלך וישב לו [מנגד] ואמר, הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק, פרוק - פטור. שנאמר עמו", ביאורו פטור - בחנם, וחייב - בשכר. והכי קאמר רחמנא: כי איתיה למריה בהדיה - עבד גביה בחנם, וכי ליתיה למריה בהדיה - עבד גביה בשכר, ולעולם צער בעלי חיים דאורייתא. עביד גביה - משום צער בעלי חיים, ועל כורחו יטול שכר (רש"י).

מה שנאמר במשנה: "אם היה עליו יתר [על] משאו - אין זקוק לו, שנאמר "תחת משאו" (שמות כג, ה) - משאווי שיכול לעמוד בו. לאו מכלל דתנא קמא סבר זקוק לו" מאי טעמא? לאו משום דצער בעלי חיים דאורייתא.

מה שנאמר בברייתא: "בהמת נכרי מטפל בה כבהמת ישראל. אי אמרת בשלמא צער בעלי חיים דאורייתא, משום הכי מטפל בה כבהמת ישראל.

ומה שנאמר בהמשך אותה ברייתא: "אם היתה טעונה יין נסך - אין זקוק לה", ביאורו: הכי קאמר: ולהטעינה יין נסך - אין זקוק לה.

מה שנאמר בברייתא: "בהמת נכרי ומשאווי ישראל - "וחדלת". לעולם צער בעלי חיים דאורייתא, התם בטעינה.

ומה שנאמר בהמשך אותה ברייתא: "בהמת ישראל ומשאווי נכרי - "עזב תעזב". ואי בטעינה, אמאי "עזב תעזב"? משום צערא דישראל. אי הכי אפילו רישא נמי! רישא בחמר נכרי, סיפא בחמר ישראל. מאי פסקת? סתמא דמלתא, איניש בתר חמריה אזיל.

נאמר זאת בצורת הלכות פסוקות:

א. הלך וישב לו מנגד ואמר: הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק, פרוק - פטור מלפרוק עמו בחינם, אבל חייב לפרוק עמו בשכר משום צער בעלי חיים, ויפרוק ויטול ממנו שכר בעל כורחו.

ב. היה על הבהמה משאוי יותר על משאה - חייב לפרוק אותה בחינם משום צער בעלי חיים.

ג. בהמת גוי שהיתה טעונה משאוי - מטפל בה כבהמת ישראל משום צער בעלי חיים. ואם רצה שיטעין את הבהמה יין נסך - אינו צריך להיזקק לו.

ד. בהמת נכרי ומשאוי ישראל והיה המחמר גוי - אינו צריך להטעינה את המשאוי, אבל חייב לפרוק עמו משום צער בעלי חיים.

ה. בהמת ישראל ומשאוי נכרי והיה המחמר ישראל - צריך לפרוק ולטעון עמו משום צער הישראל.

להלן פסק הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת נפש פרק יג):

ח. מצא בהמת חברו רבוצה, אף על פי שאין הבעלים עימה - מצוה לפרוק מעליה ולטעון עליה, שנאמר: "עזוב תעזוב" (שמות כג, ה), "הקם תקים" (דברים כב, ד) - מכל מקום. אם כן, למה נאמר "עימו" (שמות כג, ה; דברים כב, ד)? שאם היה בעל הבהמה עימה, והלך וישב לו ואמר לזה שפגע בו: הואיל ועליך מצוה, אם רצית לפרוק לבדרך, פרוק - הרי זה פטור, שנאמר "עימו". ואם היה בעל הבהמה זקן או חולה - חייב לפרוק ולטעון לבדו.

ט. בהמת הגוי והמשא של ישראל, אם היה הגוי מחמר אחר בהמתו - אינו זקוק לה; ואם לאו - חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל. וכן אם הייתה הבהמה של ישראל והמשאוי של גוי - חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל. אבל בהמת הגוי ומשאוי - אינו חייב להיטפל בהן אלא משום איבה.

ואלה שלוש השאלות העולות מן התלמוד נגד פסק הרמב"ם:

א. בהלכה ח נאמר שאם לא פרק עמו - פטור. משמע שפטור לגמרי מלפרוק, שלא כמו העולה מן הסוגיה, שפטור מלפרוק בחינם אבל חייב לפרוק בשכר, ויפרוק ויטול ממנו שכר בעל כורחו.

ב. בתחילת הלכה ט נאמר שבהמת גוי ומשאוי ישראל והגוי מחמר - אינו זקוק לו כלל, שלא כמו שנאמר בתלמוד, שאינו זקוק לטעון, אבל חייב לפרוק משום איסור צער בעלי חיים מן התורה.

ג. בסוף הלכה ט נאמר שבבהמת גוי ומשאו אינו חייב להיטפל אלא משום איבה, שלא כמו שנאמר בתלמוד, שגם בבהמת גוי חייב לפרוק משום צער בעלי חיים, ורק אינו צריך להיזדקק לו להטעין על הבהמה יין נסך.

לאחר שהקשינו על פסק הרמב"ם, ננסה לברר בכל זאת כפי מי הוא פסק, כי על אף שלוש השאלות הללו, פסק הרמב"ם כפי דעה מסוימת. ננסה למצוא מהי אותה דעה.

אם נתבונן, התלמוד העמיד את הברייתא, בהמת ישראל ומשאו גוי, בהמת גוי ומשאו ישראל, שמדובר בה בטעינה בלבד, אבל בפריקה, בכל עניין חייב משום צער בעלי חיים, בין בבהמת גוי בין בבהמת ישראל, בין במשאו גוי בין במשאו ישראל. אז שאל התלמוד: הפסוקים שהובאו בברייתא - "וחדלת", "עזב תעזב" - מדברים בפריקה. אם כן, הברייתא עוסקת בפריקה. ותירץ התלמוד שברייתא זאת היא רק לדעת ר' יוסי הגלילי, הסובר שאיסור צער בעלי חיים אינו מן התורה.

ביאור הדברים. מן הברייתא מוכח ברור ופשוט שבבהמת גוי ומשאו ישראל וגוי מחמר - פטור. ומהו הפטור שלו? פטור מלפרוק, כיוון שהברייתא עוסקת רק בפריקה. ומה שאמרנו שחייב לפרוק משום צער בעלי חיים, זה מכיוון שאין אנו פוסקים כברייתא, משום שברייתא זאת היא דעת יחיד, שהיא רק לדעת ר' יוסי הגלילי, הסובר שצער בעלי חיים אינו אסור מן התורה, ולדידן צער בעלי חיים אסור מן התורה, ולפיכך הוא פטור מלטעון אבל חייב לפרוק.

נמצא שלפי ביאור התלמוד, הברייתא היא דעת יחיד, ולכן אין אנו פוסקים כמותה.

נשוב למשנה. נאמר: "הלך וישב לו, ואמר: הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק, פרוק - פטור. שנאמר עמו". לשון זה ברור ופשוט, ומשמעו שפטור לגמרי, שנאמר "עמו". כלומר, מן הכתוב עולה שמצווה לפרוק רק כשהוא עמו. והנה בתלמוד נתבארה המשנה פטור מלפרוק עמו בחינם, אבל חייב לפרוק עמו בשכר משום צער בעלי חיים, ויפרוק ויטול ממנו שכר בעל כורחו.

כדאי לשים לב יש כאן אדם שאינו רוצה לפרוק, ואנו מצווים לפרוק בעל כורחו, ואחר כך לתבוע אותו לדין שישלם לנו שכר בעל כורחו. נמצא שהפטור האמור במשנה עמו נהפך לחובה לפרוק ולתבוע אותו לדין. אין צריך לומר שביאור זה מנוגד לכל מושכל, לתבוע אדם לדין ולחייבו לשלם רק משום שהעמיס על בהמתו משא כבד מדי, והכול משום איסור צער בעלי חיים.

הרמב"ם, בעומק עיונו בתלמוד, ראה כל זאת, ושאל את עצמו: איך אדחה ברייתא מפורשת ולא אקבע הלכה כמותה? איך נעמיד ברייתא מפורשת כדעת יחיד? איך אחייב בני אדם לפרוק משא בעל כורחם של בעליו, ועוד יתבעוהו בדין לשלם?

לפיכך שב הרמב"ם לפרש את פשט המשנה והברייתא, והניח את כל האוקימתות שבתלמוד משום שהן מוטעות. וגם כאן צעד הרמב"ם בעקבות רבו הרי"ף, שלא הביא את הסוגיה שלפנינו (רי"ף יז ע"ב בדפי הרי"ף).

הסוגיה בנויה על ההנחה שיש בכל פריקה צער בעלי חיים, אבל הנחה זאת מוטעית מיסודה, והיא היא שגרמה לכל השיבושים במשנה ובברייתא.

עיון קל מלמד שמצוות פריקה וטעינה אינה משום איסור צער בעלי חיים. אם אדם הטעין על בהמתו משא כבד והוא מצער את בהמתו, האיסור חל עליו, והוא ייענש, ולא מי שפוגש אותו.

התורה התירה לצער בעלי חיים לצרכינו, ובלבד שלא נצערם יותר מדי ונתאכזר אליהם, אבל לא חייבה אותנו לדאוג לכל בעלי החיים שבסביבתנו ושמנע מהם צער.

מצוות פריקה וטעינה משמעה שאנו חייבים לסייע לזולת, והוא שיהיה הדבר לפי הכללים המקובלים, כגון שהוא עמו, וכגון שאינו גוי, כי אם הוא גוי, איסור צער בעלי חיים הוא על הגוי, לא על היהודי שראה אותו, ואם אינו עמו, צער בעלי חיים הוא על המטעין ולא על הרואה אותו.

כעת יובנו המשניות והברייתות בקלות. אם הבעלים אינו עמו, הרואה את הבהמה רובצת תחת משאה - פטור, כיוון שאיסור צער בעלי חיים הוא על המטעין, ולא חייבה התורה את האדם לפרוק בהמות כל היום; ואם המטעין גוי, איסור צער בעלי חיים חל עליו, ולא חייבה תורה למנוע צער מבעל חיים שהגוי מטעין אותו יותר מדי.

נמצא שפסק הרמב"ם את המשנה "הלך וישב לו מנגד - פטור מלפרוק" (כאמור במשנה בפירוש פטור מפריקה), ולא פסק את דברי התלמוד, שפטור מלפרוק בחינם וחייב בשכר.

הרמב"ם פסק שמטפל בבהמת גוי כבהמת ישראל רק משום איבה, אבל אין כאן לא איסור צער בעלי חיים, שהוא מוטל על הגוי, ולא מצוות פריקה, שאינו חייב בה כאשר יש גוי.

הרמב"ם פסק שבבהמת גוי ומשאווי ישראל וגוי מחמר - פטור מלפרוק, ולא העמיד את הברייתא בטעינה, כיוון שהתלמוד עצמו מודה שהברייתא הזאת עוסקת בפריקה, ומניין לנו לדחות אותה מן ההלכה או להעמידה כדעת יחיד.

הרמב"ם פסק שבבהמת ישראל ומשאווי גוי וישראל מחמר - חייב בפריקה וטעינה, וזוהי מצוות פריקה וטעינה הקיימת בישראל, כשהישראל מחמר.

וזה ביאור הלכת הרמב"ם ומקורותיה:

ז. מצא בהמת חברו רבוצה - אף על פי שאין הבעלים עימה, מצוה לפרוק מעליה ולטעון עליה, שנאמר: "עזוב תעזוב" (שמות כג, ה), "הקם תקים" (דברים כב, ד) - מכל מקום. אם כן, למה נאמר "עימו" (שמות כג, ה; דברים כב, ד)? שאם היה בעל הבהמה עימה, והלך וישב לו ואמר לזה שפגע בו: הואיל ועליך מצוה, אם רצית לפרוק לבדך, פרוק - הרי זה פטור, שנאמר "עימו"^א. ואם היה בעל הבהמה זקן או חולה - חייב לפרוק ולטעון לבדו.

ח. בהמת הגוי והמשא של ישראל, אם היה הגוי מחמר אחר בהמתו - אינו זקוק לה;^ב ואם לאו^ג - חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל.^ד וכן אם הייתה הבהמה של ישראל והמשאווי של גוי - חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל.^ה אבל בהמת הגוי ומשאו- אינו חייב להיטפל בהן אלא משום איבה.^ו

א. מקור דברי רבנו הוא המשנה, ובתלמוד (בבא מציעא לב, ע"ב) נאמר שאינו חייב לפרוק בחינם אבל חייב לפרוק בשכר, כיוון שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה. ונראה שפסק רבנו לפי פשט המשנה בלבד, ולרבנו פטור לגמרי, ולפיכך הביא את הלימוד מן הפסוק "עמו", שעולה ממנו שיש גזרת הכתוב שבזה אינו חייב לפרוק ולטעון. ולגבי איסור צער בעלי חיים, כיוון שהבעלים עומד לצד בהמתו, מה לו למציל ולצער הזה? החובה מוטלת על הבעלים (הובא בהערת הגר"י קאפח על הלכה זו).

ב. מקור דברי רבנו הוא הברייתא, ופירש הכסף משנה על פי התלמוד (בבא מציעא לב ע"ב), שאינו חייב לטעון אבל חייב לפרוק משום צער בעלי חיים. ונראה שפסק רבנו כפשט הברייתא בלבד, ואין לחלק בין פריקה לטעינה, אלא בכל עניין פטור, ולרבנו אינו זקוק לקיים עם הגוי בין מצוות פריקה בין מצות טעינה. שאלמלא כן, אף בבהמת גוי ומשאו (סוף ההלכה) היינו מחויבים לפרוק משום איסור צער בעלי חיים מן התורה. וכך אמנם סובר התלמוד, שאף בבהמת גוי ומשאו גוי חייב לפרוק משום צער בעלי חיים, כמו שמוכח מסוף לב ע"ב. וכן פירש המאירי. ומכיוון שרבנו חולק על דבר זה, מכאן שחולק אף על בהמת גוי ומשאו ישראל וגוי מחמר. ואין לחייבו לפרוק משום שהמשא של

ישראל. אדרבה כשהמשא של ישראל, אין איבה. וכן כתב כסף משנה בשם החכם המרשים. ולגבי צער בעלי חיים, כיוון שהגוי הוא המחמר, עליו מוטלת החובה.

ג. כלומר אם היה הישראל מחמר.

ד. זוהי מצוות פריקה וטעינה הנזכרת בהלכות א-ב, ואינו דין מיוחד שצריך למנוע צערו של ישראל (כסף משנה).

ה. ראה בהערה הקודמת, שזוהי מצוות פריקה וטעינה, וההלכה עוסקת בשישראל מחמר (כבא מציעא לב ע"ב).

ו. אף על פי שצער בעלי חיים אסור מן התורה. כי לפי רבנו אין לערבב בין דין צער בעלי חיים לבין מצוות פריקה וטעינה, שנאמרה רק בישראל. ולגבי צער בעלי חיים, על הגוי המחמר, שהטעין את החמור יותר מדי, מוטלת החובה.

כסף משנה (הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק יג, הלכה ט):

בהמת העכו"ם וכו'. שם (דף ל"ב): בהמת עכו"ם ומשוי ישראל - "וחדלת". ואי אמרת צער ב"ח דאורייתא, אמאי "וחדלת"? "עזוב תעזוב" מ"מ. לעולם צער ב"ח דאורייתא, והתם בטעינה. א"ה אימא סיפא: בהמת ישראל ומשוי עכו"ם - "עזוב תעזוב". ואי בטעינה, אמאי "עזוב תעזוב"? משום צערא דישאל. א"ה אפילו רישא נמי. רישא בחמר עכו"ם, סיפא בחמר ישראל. מאי פסקא? סתמא איניש בתר חמריה אזיל. ואע"ג דבתר הכי אמרינן והוא "וחדלת" ו"עזוב תעזוב" בפריקה הוא דכתיבי, אלא הא מני? ר"י הגלילי היא, דאמר: צער ב"ח לאו דאורייתא. מ"מ שמעינן ממאי דשקלינן וטרינן בה לדידן דק"ל צער ב"ח דאורייתא. והטעם משום דאמרינן שם בגמרא על רבנן ור"ש: מדברי שניהם נלמוד צער ב"ח דאורייתא. ואע"ג דמתוב עליה, הא שני כל מאי דאורייתא, ואע"ג דר"י הגלילי פליג ואמר: צער ב"ח לאו דאורייתא, יחידאה הוא. וכן פסקו הרי"ף והגאונים: צער ב"ח דאורייתא.

השתא מ"ש רבינו גבי בהמת העכו"ם: אם היה העכו"ם מחמר אחר בהמתו - אינו זקוק לה, היינו דוקא לטעון, אבל לפרוק חייב משום צער ב"ח דאורייתא, וכדאוקימנא. וכך מתפרשים דברי רבנו, משום דמסיפא שכתב: ואם לאו - חייב לפרוק ולטעון. דמשמע אבל ברישא אינו חייב בתרוייהו אלא בחדא, דהיינו לטעון. וסמך עוד על מ"ש בסוף הפרק הפוגע בשנים וכו' מצוה לפרוק בתחלה משום צער ב"ח.

[הכס"מ לא השיב על השאלה ששאלנו, כי בתלמוד הועמדה ברייתא זאת כיחידאה, כר' יוסי הגלילי, וא"כ אין מקום לפוסקה, אלא הוא אומר כי למרות שהברייתא בתלמוד הועמדה כיחידאה אנו נפרש אותה אחרת שתתאים לרבנן, וגם דברי הרמב"ם יפורשו

שיתאימו לתלמוד, אבל כאמור אין צורך לכך, הבריייתא היא כפשוטה, ודברי הרמב"ם הם כפשוטם, ואין צורך להוסיף בדבריהם פירושים שלא כתובים בהם].

ואין לומר דרבינו סבר דצער ב"ח דרבנן וכו"י הגלילי מכמה טעמי. חדא, דלא הוה ליה למיפסק כיהידאה. ועוד, דהא תנן דלר"י הגלילי: אם היה עליו יותר ממשאו - אינו זקוק לו. ורבינו סתם ולא חילק בכך. ועוד, דתניא דלר"י הגלילי רובץ, ולא רבצן, רובץ, ולא עומד תחת משאו ולא מפורק. ורבינו לא חילק בכך. הילכך ע"כ לומר שהוא פוסק כרבנן, דצער ב"ח דאורייתא.

[רבינו בפירוש המשנה (מסכת ביצה, פרק ג, הלכה ד) כתב בפירוש שהכלל אצלנו: צער בעלי חיים אסור מן התורה. וכן מוכח מהלכות שבת (פרק כא, הלכות ט-י; פרק כה, הלכות כה-כו), שמותר לבטל כלי מהיכנו משום צער בעלי חיים. והטעם הוא שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה].

כתב הטור בסימן רע"ב על דברי רבינו, ואין דבריו מובנים לי, ברישא שהעכו"ם מחמר למה אין חייב לסייעו משום איבה, וכי גרע מבהמה והמשא של עכו"ם? וכן בסיפא בהמה של ישראל והמשא של עכו"ם, למה לי משום ישראל, תיפוק לי משום מצות פריקה, כיון שהיא בהמת ישראל.

[שאלות הטור באו כי הוא השווה בדעת רבינו בין מצוות פריקה לבין צער בעלי חיים וכאמור אין להשוות ביניהם, ועוד מכיוון שהמשא של ישראל אין איבה, ובכך יושבו דברי רבינו].

וכתב על זה החכם המרשים דבריו מובנים, דברישא כיון שמשוי של ישראל לא חיישנן לאיבה, והיינו טעמא דמקשה בגמ': בהמת עכו"ם ומשוי ישראל אמאי "וחדלת"? ול"ק ליה דילמא טעמא משום איבה. אבל אם הישראל [שם] חייב אפי' לטעון, ולא משום דין פריקה וטעינה, דודאי תורה לא משתעי אלא בשהכל של ישראל, אלא משום צערא דישאל חייב נמי משום צערא דבהמה. והיינו טעמא דסיפא, דכיון דאין הכל של ישראל אין כאן מצות פריקה וטעינה כלל, ומשום צערא דישאל שייך אפילו בטעינה חייב, דאילו בפריקה צערא דבהמה נמי איכא. אי נמי נקט בסיפא טעמא דצערא דישאל משום טעינה לחוד דסליק מיניה.

ואין דבריו מחוורים, שכתב אבל אם הישראל שם חייב אפי' לטעון ולא משום דין פריקה וטעינה וכו' אלא משום צערא דישאל וכו' ומנ"ל דחייב משום צערא דישאל אם לא שהתורה הזהירה על פריקה וטעינה.

[ביאור הביטוי 'צער ישראל' שנזכר כאן בדברי כסף משנה, הובא למעלה בפירוש ההלכה].

ועל הטור יש לתמוה, למה לא הקשה על הרישא דליחייב לפרוק משום צער בע"ח. וזה בעצמו קשה על החכם המרשים, שכתב דברי שא כיון שהמשוי של ישראל, לא חיישינן לאיבה, והא בלא טעמא דאיבה קשה, למה כתב ואינו זקוק לה, דמשום צער ב"ח ליחייב מיהא לפרוק.

ול"נ דמעיקרא לק"מ דרבינו חיוב ופיטור מטעם טעינה ופריקה בלחוד אתא לאשמעינן, דאילו חיובו משום איבה, בסוף דבריו אשמעינן שכתב אינו חייב להטפל בו אלא משום איבה. ומ"ש רבינו: אבל בהמת העכו"ם ומשאו וכו'.

כתב הגר"א:

אלא משום איבה [כתב הרמ"א שיש מי שאומר: לפרוק חייב, אפילו אין הגוי שם, משום צער בעלי חיים, שהוא מדאורייתא], דקיימא לן כרבנן, דצער בע"ח דאורייתא, וכמו דאוקים שם כל הברייתות בטעינה או כריה"ג ובפריקה. וכן סבירא לר"ש. וכמש"ש: א"ר מדברי שניהם וכו'. וכן ס"ל לרב יהודה ורב בשבת קכח ב'. והרמב"ם שהשמיטה וכתב: אינו חייב כו', משמע דסבירא ליה צער בע"ח לאו דאורייתא. ומ"ש [בה"א]: בין כו', משום דלא דריש תחת משאו וכן רובץ ולא רבצן כו' לא דריש. ובוה א"ש. וא"א כאן ליישב בדרך אחר, אם לא בדוחק גדול ובדרך רחוקה. אבל בספכ"ה ופכ"א דשבת (ה"ט-י) פסק דצער בע"ח דאורייתא. ועיין באו"ח סי' שה סי"ח וסי"ט.

הגר"א מצא סתירה לכאורה בדברי הרמב"ם, כיוון שדברי הרמב"ם כאן הולכים לפי מי שסובר שאיסור צער בעלי חיים אינו מן התורה; ואילו בהלכות שבת פסק הרמב"ם כמי שסובר שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה, וגם בפירוש המשנה (ביצה ג, ד) כתב זאת הרמב"ם בפירוש.

אבל, כאמור לעיל, אין כאן סתירה. הרמב"ם פסק כפשט המשנה והברייתא, ואין לערב בין מצוות פריקה וטעינה לבין איסור צער בעלי חיים. נמצא שנתיישובו דברי הרמב"ם בקלות, וגם זכינו ללמוד את שיטת לימודו בתלמוד ואת עומק עינו בתלמוד.